

Congreso Internacional: “La Propuesta de Modernización del Código civil en materia de obligaciones y contratos de 2023. Algunas cuestiones previas” (9 y 10 julio, USC).

Comunicación al tema: La cuestión competencial

REFLEXIONS SOBRE QÜESTIONS COMPETENCIAIS DES DEL PUNT DE VISTA DE L'APLICACIÓ DEL CODI CIVIL A L'EXPEDIENT DE “RETRACTE” DEL NEGOCI DE SUCCESSIÓ CONTRACTUAL BALEAR

Francesca Llodrà Grimalt¹

Professora titular de Dret civil

Universitat de les Illes Balears

I. Dret successori balear, successió contractual i retracte

El dret successori balear conté institucions, el desenvolupament de les quals ens du a expedients relatius a la matèria d'obligacions. En concret, pensam en el contracte successori de donació universal de béns presents i futurs², de l'illa de Mallorca i Menorca, el qual preveu un expedient proper a la idea de reversió³ contractual, anomenat retracte⁴ entre persones particulars. Més en detall, el donant, a qui el donatari universal premori, pot⁵ retraure els béns donats, durant un període concret de temps⁶.

El retracte d'aquest bé ens pot dur a qüestions properes al dret d'obligacions com, per exemple, a la restitució contractual en sentit ample o impropri⁷. Per tant, ens referim a la liquidació de l'estat possessori del donatari⁸, en particular, a la qüestió dels fruits, despeses i millores. També, al tema de les càrregues⁹ concretes pel donatari; a les

¹ Investigació vinculada al projecte del Ministeri de Ciència e Innovació, PID2022-136274NB-I0, “Las propiedades claudicantes”.

² Article 11 Llei 8/2022: “La donació universal de béns presents i futurs és una modalitat de negoci jurídic successori, de caràcter lucratiu, que confereix al donatari qualitat d'hereu contractual del donant i li transmet els béns presents inclosos dins la donació”.

³ Veure arts. 812 Cc i 21 Llei 8/2022 (“La premoriència, sense descendència, del donatari universal al donant no produeix la reversió dels béns donats”).

⁴ Article 21 Llei 8/2022: “Si el donatari universal premor al donant, sense deixar descendència, aquest podrà exercir el dret de retracte”.

⁵ Article 21 Llei 8/2022: “(...) és personal i intransmissible”.

⁶ Article 22 Llei 8/2022: “El donant té un termini de caducitat de quatre anys, comptador des del moment de la mort del donatari universal, per atorgar la pertinent escriptura pública en la qual exerciti l'acció de retracte (...) Si es produeix una interpel·lació notarial per part d'algun dels successors del donatari (...) el donant haurà de comunicar-los, en un termini màxim d'un mes (...)”.

⁷ Com a retroadquisició, possibilitat de restitució pensada des de l'inici del negoci en qüestió. Veure: Ruiz Arranz, A. M., *La estructura de la restitución contractual*. Ed. BOE, 2023.

⁸ Article 21 Llei 8/2022: “Si el bé immoble objecte del retracte és l'habitatge habitual o la seu de l'empresa o negoci del donatari universal (...) el donant només en podrà retraure la nua propietat (...)”. I l'article 22 Llei 8/2022: “Les despeses i els impostos sufragats pels successors del donatari (...) amb anterioritat a la recepció de la notificació de retracte, hauran de ser-los reemborsats pel donant”.

⁹ Article 21 Llei 8/2022: “L'adquisició per part del donant dels béns retrats s'ha de fer amb les càrregues i els gravàmens imposats pel donatari”. I l'article 22 Llei 8/2022: “(...) el donant pot sol·licitar anotació preventiva (...)”.

situacions d'impossibilitat de retornar el bé¹⁰ i, finalment, als drets del creditors damunt dels béns retrets¹¹.

Certament, el dret civil balear (Llei 8/2022, d'11 de novembre, de successió voluntària paccionada o contractual de les Illes Balears) preveu la regulació d'algunes d'aquestes qüestions. Ara bé, la pràctica ens mostra situacions obertes, que duen a problemàtiques no regulades en el dret civil balear, a les quals haurem d'aplicar-les el dret d'obligacions del Codi civil.

II. El dret d'obligacions del Codi civil com a dret supletori de les figures successòries balears

Davant de situacions no regulades i també a causa dels punts de fuga cap al dret obligacional que tenen les figures successòries, troba sentit la crida a la supletorietat de la llei civil espanyola, especialment del Cc.

L'aplicació supletòria del dret civil estatal té la funció de completar els ordenament civils propis que, històricament, eren incomplets i tenien el tractament de dret especial (art. 149.3 CE).

El Dret civil balear és el dret d'aplicació preferent al territori de les Illes Balears¹². Tanmateix no és un ordenament jurídic que prevegi tots els supòsits que es poden donar, ara bé, tendeix a ser complet i, per això, els principis generals del dret civil propi són font d'aquest dret i és amb aquest fet que hem d'enllaçar l'aplicació del dret civil estatal¹³.

El dret civil estatal és d'aplicació supletòria a falta de norma pròpia, per insuficiència normativa temporal per mor de la inactivitat legislativa del legislador autonòmic. Que el dret civil estatal s'ha d'aplicar de manera supletòria vol dir que ens trobem en qüestions on el dret civil propi s'hauria d'aplicar de manera directa per tenir competència, però el Parlament de les illes Balears no l'ha exercida.

En conclusió, i fruit de la preferència del dret civil balear quan la CAIB és la competent, el dret civil estatal només es pot aplicar si hi concorren dues circumstàncies:

a) La norma civil estatal aplicable supletòriament no pot ser contrària als principis generals que informen l'ordenament jurídicocivil balear, en connexió amb la funció negativa que compleixen aquests principis.

Per tant, i en relació amb el sistema d'autointegració que permeten els principis generals del dret propi com a tercera font del dret, només aplicarem el dret civil estatal, perquè hi ha una llacuna i no hem pogut autointegrar l'ordenament jurídicocivil balear d'acord amb un principi propi, suposadament perquè no n'hi ha.

b) Existeix una llacuna no volguda pel legislador. Es tracta d'un cas on hi ha una autèntica llacuna i no un buit normatiu que el legislador autonòmic no vulgui omplir, pel fet d'entendre que fer-ho és contrari als principis informadors.

¹⁰ Article 21 Llei 8/2022: "El donant pot retreure tots o part dels béns (...) que aquells subsisteixin en el patrimoni del donatari o s'hagin transmès per acte a títol gratuït o a títol oneros amb posterioritat a la mort, sense descendents, del donatari, sens perjudici de l'aplicació de les normes de la Llei hipotecària".

¹¹ Article 21 Llei 8/2022: "(...) els creditors del donatari conservaran els seus crèdits sobre els béns objecte de retracte".

¹² Article 1.3 CDCIB: "1a. Les disposicions del dret civil propi són les normes d'aplicació preferent".

¹³ Article 1.3 CDCIB: "5a. Per manca de norma de dret civil propi, s'aplicarà, com a dret supletori, el dret civil estatal, sempre que la seva aplicació no sigui contrària als principis generals que informen el dret civil propi i que el buit normatiu no sigui volgut pel legislador balear, dins del marc de les seves competències".

Serà el recurs als principis generals del dret en funció informadora, i també com a font del dret, allò que ens portarà a l'evidència que la "llacuna" és volguda pel legislador i que una determinada institució del dret supletori és aliena als principis generals informadors de l'ordenament balear.

Ara bé, en les qüestions que ens ocupen ara i que fan referència a l'aplicació supletòria d'expedients de dret d'obligacions del dret civil espanyol, a part de la dificultat de la heterointegració amb el sistema propi, ens hem de plantejar si, realment, seria possible prescindir de la supletorietat i legislar desenvolupant el tancament de les figures successòries en totes les qüestions que ens poden portar a unes qüestions quasi de teoria general del dret patrimonial (com la restitució contractual).

III. Aplicació directe del dret d'obligacions del Codi civil a les figures successòries pròpies del dret civil balear

És possible legislar per part de la CA fins al tancament de tots els aspectes patrimonials del dret successori o s'entra en conflicte en matèries civils competència exclusiva de l'Estat?

Si fos així, en relació amb la matèria d'aquest congrés, resultarà que les reformes i modernitzacions del Codi civil són rellevants o afecten figures pròpies del dret balear perquè aquestes han de repensar-se tenint sempre en compte quina és la legislació de l'Estat que s'aplica directament.

1. El marc competencial del dret civil (I): Desenvolupament del dret d'obligacions del dret civil propi i supletorietat del dret civil de l'Estat

El marc competencial ens du a l'estudi de l'art. 149.1.8ª CE. El llistat de matèries reservades a l'Estat "*En todo caso*" han estat considerades, des de la concepció "federal"¹⁴, com l'únic límit a la competència autonòmica en desenvolupament civil. En sentit contrari, hi ha la consideració que les matèries que "*En todo caso*" corresponen a l'Estat no són una excepció a la regla del dret civil propi, sinó una excepció a l'excepció¹⁵. Això vol dir que l'art. 149.1.8ª CE defineix les competències exclusives de l'Estat i, sistemàticament, aquesta segona proposició de l'art. 149.1.8ª CE ("*En todo caso*") corrobora la competència exclusiva de l'Estat en matèria de dret civil, que és primària.

Repetim que es tractaria d'esbrinar si la regulació dels aspectes obligacionals derivats de l'execució de les figures successòries pròpies poden ser lliurement regulats pel dret propi o si acaben en el si de les bases de les obligacions contractuals del dret civil estatal.

Per això, ens centram en el significat del terme "*desarrollo*" (arts. 149.1.8ª CE i 30.27 EAIB).

¹⁴ Badosa Coll, F., "La recent jurisprudència constitucional sobre les competències de les Comunitats Autònomes en Dret civil". *Juris: Quaderns de política jurídica*, GENCAT, núm. 1, 1994, pp. 11-36 (4); i Delgado Echeverría, J., "La potestad legislativa de la Generalitat de Catalunya sobre el Derecho civil catalán". *Jornades sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*, Barcelona, 1980, p. 40.

¹⁵ Álvarez González, S., "Cuarenta años de pluralismo civil en España. Desarrollo y conflictos internos e internacionales". A: Bollo, de Castro, Soroeta, Otaegi, *Cursos de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales de Vitoria-Gasteiz 2019*. Tirant lo Blanch, 2021, pp. 21-79 (41).

Aquest concepte s'ha entès, majoritàriament¹⁶, com la possibilitat de les comunitats autònomes, que havien assumit la competència corresponent, de poder modificar la regulació de les seves institucions ja existents i de poder regular institucions noves, encara que no de forma il·limitada, sinó connexa (STC 88/1993, 12 març i STC 156/1993, 6 maig¹⁷), amb les ja regulades i dins dels principis que informen el dret propi¹⁸. A l'hora de concretar la “connexió” es requereix la identificació de la “base de suport” o punt de partida, la qual cosa s'entén amb generositat, en les SSTC¹⁹ dels anys 90 del segle XX, ja que, senzillament, és una connexió amb el sistema [amb les divisions sistemàtiques (Llibres, Títols, Capítols) de les Compilacions].

L'evolució posterior d'aquesta doctrina ha intensificat els requisits i les circumstàncies de la connexió. Es parla de “connexió suficient” (STC 41/2018, 26 abril: “*con institutos ya disciplinados en aquella o en otras normas integrantes del propio ordenamiento civil*”) i de vigència (de la institució, el costum o el principi amb la qual connectar) en el moment de l'entrada en vigor de la CE (STC 95/2017, 6 juliol: “*pues la ratio de esta atribución competencial a las Comunidades Autónomas es la garantía del Derecho civil especial o foral que rigiera en su territorio en aquel momento*”).

Arribats aquí, acceptem que, encara que s'adoptés la concepció denominada “federal” en relació amb la comprensió de l'art. 149.1.8^a CE (la qual supera la necessitat de “connexió”), hauríem de reconèixer que el dret civil propi està vinculat al manteniment en mans de l'Estat de certes competències que s'estimen bàsiques en la matèria: La competència exclusiva o “*En todo caso*” que té l'Estat sobre les “*bases de las obligaciones contractuales*”.

2. El marc competencial del dret civil (II): Desenvolupament del dret d'obligacions des del dret civil propi i aplicació directa del dret civil de l'Estat

Les “bases de les obligacions contractuales” semblava, inicialment, que era una competència limitada, en l'àmbit contractual, a l'establiment de normes de caràcter bàsic²⁰. Tanmateix, s'ha anat evidenciant com és un concepte líquid, cada vegada més expansiu.

La no delimitació clara del concepte “bases” passa a ser sostingut per la consideració de les mateixes com a “principis o criteris bàsics” que es dedueixen de la legislació preconstitucional pel que fa a “obligacions contractuales”²¹. En aquest sentit, la STC 132/2019, 13 novembre, conclou qualificant-les de “normativa bàsica” i descrivint-les com: “*reglas que incidan directamente en la organización económica, en las relaciones “inter partes” y en la economía interna de los contratos, comprobando, por ejemplo, si se respetan directrices básicas tales como el principio de la iniciativa privada y la*

¹⁶ Coca Payeras, M., “Conservación, modificación y desarrollo del Derecho civil propio, en la doctrina del Tribunal Constitucional (SSTC 88, 156 y 226 de 1993)”. *Revista Jurídica de Cataluña*, 1994, pp. 163-170 (167). Xiol Ríos [“La competencia en Dret civil en el segle XXI”. A: *Compra-venda, arrendaments i noves modalitats d'ús temporal de béns*. Documenta Universitaria, pp. 50-52 (21)] considera que, enfront a la concepció “foral residual”, la denominada, per ell, “històrico-foral” superaria l'assimilació de la idea “allí donde existan” amb la de “así como existan” però no arribaria a una idea federal.

¹⁷ STC 88/1993, 15 març.

¹⁸ STC 95/2017, 6 juliol.

¹⁹ STC 88/1993, 15 març.

²⁰ STC 124/2003, 19 juny.

²¹ Espiau Espiau, S., “La codificación del Derecho civil catalán en el proceso de unificación del derecho europeo”, *Derecho privado y constitución*, n.º 14, 2000, p. 85, nota 73.

libertad de contratación, la conmutatividad del comercio jurídico, la buena fe en las relaciones económicas, la seguridad del tráfico jurídico o si el tipo contractual se ajusta al esquema establecido en la norma estatal”.

En conclusió²², el TC s’inclina per aplicar, al concepte de “bases de les obligacions contractuales”, el significat propi de la distinció entre legislació bàsica i legislació de desenvolupament. La normativa autonòmica en matèria d’obligacions contractuales vendria a ser normativa de desenvolupament de la “legislació estatal”²³. En conseqüència, per una part, l’Estat té competències per dictar normes no bàsiques aplicables a les CCAA que no tinguin competència en la matèria i, per una altra part, les normes bàsiques són d’aplicabilitat directe, la qual cosa no impedeix el seu possible desenvolupament autonòmic.

Concretant aquesta idea:

1) La determinació del contingut essencial dels contractes correspon a l’Estat, ja que *“el parámetro de control no es la concreta regulación que efectúa el Código civil de estos contratos, sino únicamente sus elementos esenciales”* (STC 132/2019, 13 novembre).

En canvi, l’establiment d’obligacions específiques no constitueix legislació sobre les bases contractuales sempre que la sanció per l’incompliment d’aquestes obligacions sigui la general del dret civil estatal. Per tant, *“las comunidades autónomas pueden legislar diversamente sobre las causas de rescisión o de nulidad contractual, pero no variar el concepto mismo de nulidad o rescisión que deben ser equivalentes y únicos para todo el país”* (STC 132/2019, 13 novembre).

2) La idea de “bases de les obligacions contractuales” de la CE, el que pretén és unificar el possible joc de la voluntat dels particulars en la configuració del règim jurídic de les obligacions derivades dels contractes, partint del fet que les obligacions contractuales són aquelles derivades dels contractes bilaterals, establertes amb caràcter de reciprocitat²⁴. Per tant, la creació de drets i obligacions que s’insereixin “*ex lege*” en el contingut contractual es pot considerar una extralimitació competencial (STC 88/1986 i STC 54/2018).

3) Es concreten com a bases de les obligacions contractuales, competència exclusiva de l’Estat en una ampla matèria.

Plasmant en la STC 132/2019, 13 novembre, des dels aspectes més propers a l’òptica adoptada en aquest treball, es tractaria: Per una part, de les regles que fixen els perfils, esquemes o estructures *“de lo que debe ser cada uno de los tipos contractuales y de los principios generales en los que se inspiran, como por ejemplo, (...) las reglas sobre los modos de producirse la responsabilidad por el incumplimiento del contrato o el problema de distribución de los riesgos derivado de la ejecución del mismo”*.

Per una altra part, d’una sèrie de preceptes concrets del CC: *“especialmente las normas relativas (...) a la fuerza vinculante del contrato (art. 1091 CC) y las que regulan sus elementos esenciales y efectos (arts. 1254 a 1280 CC)”*.

I, finalment, dels principis materials que s’extrauen dels preceptes mencionats: *“la autonomía de la voluntad, (...) la eficacia obligacional del contrato en relación con los modos de traslación del dominio; (...) los requisitos de la validez y eficacia del contrato”*.

²² Xiol, pp. 50-52.

²³ Álvarez, p. 38.

²⁴ Espiau, p. 88.

3. El marc competencial del dret civil (III): Cohesió de les idees exposades

Transmutada en “legislación básica estatal” la idea de “bases de les obligacions contractuals”, no hi ha dubte que hi ha CCAA que tenen competència per legislar en matèria contractual²⁵.

Ara bé, també s’haurà de complir el requisit de la connexió suficient.

Per tant, si la institució és connexa, la regulació civil autonòmica podrà ser distinta del tipus contractual equivalent en el Cc, la qual cosa no atemptarà contra les “bases de les obligacions contractuals”²⁶.

Així, el fet de vincular el desenvolupament del dret civil autonòmic al dret post constitucional [novetat respecte a la doctrina de la “connexió suficient”] sumat al fet de la dèbil exigència de connexió entre la nova legislació i l’actual, obrin la potencial extensió a les CCAA amb dret civil propi (STC 132/2019, 13 novembre).

Una vegada superada la connexió suficient, el contingut contractual podrà ser distint al regulat per l’Estat, sense suposar això invasió competencial.

Finalment, però, hem de saber que, malgrat que una matèria trobi el recolzament competencial en una competència autonòmica genèrica i sigui redoblada per la competència en dret civil, perquè hi ha hagut connexió, l’Estat té alguns *comodins* per poder sotmetre, fins i tot en aquests casos, la legislació autonòmica a unes exigències d’uniformitat i harmonia general.

Entrem, així, en la idea abstracte de la unitat de mercat que, pel que fa a la nostra perspectiva, ens planteja el saber valorar si la regulació dels aspectes obligacionals que es deriven de figures successòries contractuals pròpies afecten els elements essencials del contracte que perfilen “una regulación básica que garantice que las condiciones esenciales del ejercicio de la actividad económica sean iguales en todo el territorio nacional” (STC 132/2019, 13 novembre).

²⁵ Álvarez, p. 37.

²⁶ Vaquer Aloy, A., “La conexión suficiente y las bases de las obligaciones contractuales”. A: *La Constitución española y los derechos civiles españoles cuarenta años después*. Tirant lo blanch, 2019, pp. 47-79 (74).